

INHOUD

Proloog • 7

ZAANSCH VEEM

Het Ruyterveer • 13

De Bullekerk • 25

Parkstraat 6 • 37

Circus Goteufre • 50

Het Blauwe Pad • 60

Zaansch Veem • 73

De Schildersbuurt • 86

De Hembrug • 100

De Paaskerk • 111

De Laan der Vrijheid • 124

Reikhalzend verlangen • 136

EN ANDERE VERHALEN UIT DIE TIJD

Vader • 151

Het offer • 173

Geloofsafval • 196

De morgenwijding • 202

Moeder • 208

Fred • 236

Wat de toekomst brengen moge • 263

Beslissende jaren • 286

Verantwoording • 303

PROLOOG

In de zomer van 1961 gingen we voor 't eerst niet meer met elkaar op vakantie. Het is een van die mijlpalen in een gezin. Het voorzichtige begin van het noodzakelijke verbreken van natuurlijke banden. Zo'n tien jaar lang waren we ten minste drie weken per jaar met elkaar ergens neergestreken. Had-den we geleerd onder ouderlijk toezicht elkaar te verdragen, elkaar te benutten, ons met elkaar te verwonderen en samen te spelen.

De vrijheid lonkte.

Daar kwam in dat eerste jaar weinig van terecht. Ik zou een soort jeugdcruije van een week maken naar Noorwegen met een groep Zaanse jongeren. Ik had me bij de redactie van *De Typhoon*, het dagblad voor de Zaanstreek, gemeld en aangeboden een verslag over onze belevenissen te schrijven. Daar ging men onder zoveel voorwaarden en bedenkingen op in, dat mij daar in het redactielokaal eigenlijk al de lust benomen was. Er gebeurde trouwens niet veel vermeldenswaardigs tijdens die trip. Het leverde een stukje op. Rechtsonder op de pagina, waar je duim zit als je de krant vasthoudt. Het frustreerde me.

Wat is er voor nodig om de werkelijkheid te beschrijven? was de vraag die ik me toen niet gesteld heb.

Had ik meer moeten halen uit de voorwaarden en bedenkingen?

De voorwaarde om te schrijven uit noodzaak bijvoorbeeld, met de bedenking dat alles al gezegd is.

Wat wil ik zeggen en waarom?

Waarom wil ik, bijvoorbeeld, zo graag benadrukken dat ik een fijne jeugd heb gehad? Onbezorgd is het woord dat daarbij hoort, maar een onbezorgde jeugd bestaat niet. Gelukkig.

Dat ik mijn jeugd als onbezorgd ervaren heb, is de verdienste van mijn ouders. Zij hebben de grondslag gelegd voor hoe ik mijn volwassen leven geleid heb. Heilig overtuigd.

Dat leven begint zijn voltooiing te naderen.

Het meeste werk is gedaan. Dat klinkt dramatischer dan het is.

Tenslotte gaat het in mijn leven om niet meer dan een of twee keuzes die goed uitgekapt hebben.

Naarmate de jaren vijftig verstreken, begon een besef te groeien dat ik in het verkeerde kamp zat. Vooral als ik met mijn collectebusje door Zaandam fietste om geld op te halen voor de nieuw te bouwen Paaskerk. Al moet ik er meteen bij zeggen dat het proces zich zeer langzaam voltrok en dat het bewustzijn meer een constatering achteraf is dan een op dat moment sterk ervaren sensatie, en dat de uiteindelijke metamorfose niet veel meer is dan het uniform van de tijdgeest aantrekken.

Meer aanpassing dan verandering.

Ik was, al bleef ik dan voortdurend zitten, een braaf mee-gaand ventje, dat niets liever was dan de lieveling van zijn ouders.

Het geweten heeft misschien wel het meest geleden onder mijn vrijheidsdrang.

In het begin van *Zaansch Veem*, de novelle die mijn eerste

acht jaren in Zaandam beschrijft, ben ik stiekem, zonder te betalen, met het pontje de Zaan overgestoken. Het ging om twee cent die ik de veerman had onthouden. Maar de grootte van zonde maakt het geweten niet uit. Ik kon niet omgaan met het geheim, voelde mij schuldig en kon de slaap niet vatten.

Op de middelbare school ging het mis. De jongen, de dagdromende held, hield op te bestaan toen hij van de lagere school kwam. Ik kwam te bungelen. Leren lukte niet. Geen vertrouwen, geen discipline en geen concentratie. De volwassenen zagen in mij niet langer het onbevengene ventje dat grappig uit de hoek kon komen. Ik gaf mijn collectebus aan door het ruitje in de deur. Die ging niet meer zo royaal open als in het begin; vragen of ik een koekje of een kopje thee bliefde was er niet meer bij.

Voor de meisjes was het nog te vroeg. Waarbij ik ook mag stellen dat ik een paar eigenschappen miste om de meisjes te verleiden. Vrienden had ik niet veel. Mijn vriend van de lagere school ging naar de zesde toen ik naar de zevende ging om mij met andere bevoorrechten op de middelbare school voor te bereiden. Het steeds sterkere verlangen om mij te manifesteren op een toneel bracht een groeiende onzekerheid mee over hoe ik dat kon realiseren.

Toen kwam Karel Appel voorbij met zijn woeste, ongepolijste pathos. Wat me vooral opviel was de woede die hij ontketende bij een deel van de bevolking. Dat werd meteen de groep waar ik me tegen af ging zetten. Appels woorden *Ik rotzooi maar wat an*, werden op die manier een credo waar ik me wel bij voelde. Maar toen had ik Toon Hermans al omarmd met de bijbehorende opmerking van de man op wiens televisie ik Toon zag: *het gaat helemaal nergens over*.

Het geloof dat me verbond met mijn vader, heeft me nooit

in zijn greep weten te krijgen. Door de manier waarop ik opgevoed ben, heb ik er geen zodanige schade van ondervonden dat ik me ertegen af moest zetten. Religie is voor mij niet de *cause of all evil*. Ik voel zelfs verwantschap met het mystieke verlangen van mijn vader naar eenheid. Het willen dienen van het mysterie.

De belijdeniscatechisanten schonken eind jaren vijftig mijn vader een boek van de Zwitser Walter Nigg waarvan de titel mij fascineerde: *Tragiek en triomf van het geweten*, met als ondertitel: het boek der ketter.

Ja, een ketter heb ik altijd willen zijn.

ZAANSCH VEEM

Voor Gouvert

Met dank aan Willy van Hemert
en E.L. Doctorow

HET RUYTERVEER

Er steekt een pontje schuin de Zaan over, de rivier die de stad in Oost en West verdeelt, maar zijn bewoners bindt.

De overtocht, met het Ruyterveer, kost de twee cent in mijn broekzak die ik met veel moeite langs een paar snoepwinkels heb weten te loodsen.

Ik sta aan dek, omringd door enkele mannen met hun fiets, een stel meiden die vroeger naar huis mochten van Albert Heijn en een vrouw met een kinderwagen. Ik kijk ze aan, maar krijg niet de blikken van verstandhouding die ik zoek en die ik van het Friese platteland gewend ben. De hoofdknik of binnensmondse groet als bevestiging van elkaars aanwezigheid, oftewel: ons kent ons.

Hier, in Zaandam, is het anders. Zij kennen mij niet, ik ken hen niet. Het zijn waarschijnlijk allemaal heidenen. Veel kans mij in het hiernamaals weer te ontmoeten, geef ik ze niet. We zijn voor deze overtocht door het toeval samengebracht. Veel in deze stad is toevallig.

De kapitein, Pasterkamp, ken ik wel. Hij gaat elke zondag bij vader naar de kerk en zijn kinderen bezoeken elke week gehoorzaam de catechisaties.

Mijn handen omklemmen een spiksplinternieuw, groen collectebusje. Ik heb het zojuist na schooltijd bij Dekker, de

koster van de Oostzijderkerk, laten legen. Een maand geleden heb ik mijn oude, vertrouwde bus moeten omruilen. Dat door moeder gemaakte offerblik deugde opeens niet meer.

Zij had nu bijna een jaar geleden haar schaar vernield door een gleuf in het deksel van een cilindervormig koekblik te steken. De bovenkant was door haar met leukoplast aan het onderstuk vastgeplakt met een tweeledig doel: ten eerste om de collectebus een betrouwbare indruk te laten maken op de mensen die ik hem voor zou houden, ten tweede om mij niet in verzoeking te leiden.

Elke zaterdagmiddag stap ik op mijn fiets en werk in het noordwestelijk deel van Zaandam een vijftiental adressen af.

Toen ik pas uit Workum naar Zaandam verhuisd was, had ik een abonnement op dit pontje en stak vier keer per dag de Zaan over, omdat ik de weg naar school nog niet goed kende en het op deze manier korter leek. Sinds mijn vrienden en ik begrijpen dat wachten op het pontje ook tijd kost, lopen we via de bruggen naar de Klaas Katerstraat, waar onze school staat.

Rob de Ridder, de zoon van de melkboer, die pas een grotere handkar heeft gekocht.

Teun Grootenboer, die op het Papenpad woont, waar de oudkatholieke schuilkerk staat. Waarvoor moet je schuilen in een oudkatholieke kerk, luidt vaders vaste grap, voor Luther of voor de paus?

Henk Nijhuis, het aangenomen weeskind, die alles durft omdat hij op een jongensinternaat heeft gezeten. Bij Albert Heijn in de winkel een pond suiker bestellen en als de jufvrouw vraagt, anders nog iets, heel hard wegrennen. Daarom is er zelfbediening gekomen bij AH, daarna kon Simon de Wit niet achterblijven.

Ter hoogte van de Botenmakersstraat komt George

Schramm erbij, die een echte lederhose draagt. Een onver-slijtbare broek, zegt hij. Toch heeft hij er twee.

Over de heenweg doen wij twintig minuten. Als de Wilhel-minabrug weer eens openstaat, rennen we terug naar de kleine sluisjes om de Zaan over te steken en zijn dan meestal nog net op tijd in de klas.

Over de terugweg doen we langer. Dan slenteren we langs etalages of verzinnen een spel, bijvoorbeeld Niet Op De Klei-ne Steentjes Lopen of Schaduwtikkertje. Mijn kameraden zijn vandaag na schooltijd meteen naar huis gegaan. Ik moest nog langs de koster, en zij hadden nog minder zin dan ik om naar hem toe te gaan.

Moeder had schande gesproken van de nieuwe collecte-busjes. Het was indertijd haar idee geweest om mijn broer en mij geld op te laten halen voor de Paaskerk, die in het nieuwe gedeelte van de stad moest verrijzen.

‘Of mijn collectebussen niet goed genoeg zijn. Het lijkt wel of ze ons niet vertrouwen,’ had ze smalend geroepen.

Vader had haar gekalmeerd.

‘Er gaan nu méér kinderen collecteren, die willen ze alle-maal eenzelfde busje geven.’

Aanvankelijk had dominee Van Petegem het plan geopperd een wedstrijd te verbinden aan de inzameling, om zo de kin-deren extra aan te sporen. Middenstanders zouden de waar-devolle prijzen gratis ter beschikking moeten stellen. Het leek me een koud kunstje de hoofdprijs in de wacht te sle-pen.

Maar vader had deze wedstrijd niet in overeenstemming kunnen brengen met de christenplicht die toch ook voor ie-der kind geldt en daar moest Van Petegem zich helaas bij aansluiten. Mij had het wel wat geleken, de felbegeerde hoofdprijs te bemachtigen. Zolang het maar geen kinder-bijbel was of zoiets. Daar had ik langzamerhand wel genoeg van.